د لوړو زده کړو وزارت

کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال: پوهاند ګل رحمن حکیم

د خطیز د بیارغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د اروا پوهنې ښوونځي پوهاند ګل رحمن حکیم کور

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د ارواپوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې بنسونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونځیو او پوهنتونو دارواپوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونو سره بېره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل وابنت.

هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې بنسونځی» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼلې او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ټوله د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره ځانګړي وړاندېزونه کړي دي. ځينو په ذهني د سپينې، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو ټاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو وېشل کېږي ځينې د تجربي ارواپوهنې او ځينې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلويان ګرځي. دا پېړۍ بايد د ارواپې (رواني) ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نوموړې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتيا سره، وده او پراختيا وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه.

ليکونکي زيار ايستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پيل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کړې. بيا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاريخي سير بيانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګليسي ښوونځی دی او ځينې مطالب يې لاتراوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد راټول کړي دي. دريم څپرکی د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهني جوړونکي اجزاوو توکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څېړکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، د ا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکی یې د چاپېریال سره څېړي .
پنځم څېړکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه ترڅېړنې لاندې نیسي . شپږم څېړکی د روانکاوی ترعنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلی عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څېړکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » ترسرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .
د دې نوي لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیاره ایستل شوې چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د مضمون او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب وړاندې شي .
په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درښت
ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنیزو آثارو خپرول د یوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنیز کتابونه یې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلینو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنیزو تجربو او معلوماتو په زیاتون کې یې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنیزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهیر کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر یو شمېر نورو، ارواییي مسایلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د یو درسي کتاب په بڼه تدریسېده، چاپ یې د نوموړي پوهنځي محصلینو ته خورا مهم و. د دغې اړتیا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب یوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان لیکوال او شاعر ښاغلي صدیق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مینه په وړیا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه لیکوال او روغتیا پال ښاغلي ډاکټر محمد فرید بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زیاته مینه لري او تر اوسه یې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنیز کتابونه چاپ کړي دي، هیله وکړه، ښاغلي ډاکټر فرید بزګر زموږ هیله پوره کړه او دا پوهنیز کتاب یې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلینو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او له ښاغلي صدیق الله بدر او ګران ډاکټر فرید بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

په مینه او درناوي

د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لېوال

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.
پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندي ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا اروا پوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروا پوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروا پوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروا پوهنه، د خوب اروا پوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروا پوهنه، جنسي اروا پوهنه، د ښځو اروا پوهنه، د بلوغ د وخت اروا پوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروا پوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروا پوهنه، د مجرمینو اروا پوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونې کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.
له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که وواېم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بېلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونډ بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیږونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډېرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

ن‌ت

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب گل رحمن حکیم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټولـه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایـي، چې فلانی افغان دی، د سترگو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـگ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت
ډاکټر محمد فرید بزگر
د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي اروا پوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۲)

زنون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله .... (۱۷)

د علمي طریقې نیمگړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدا ایښت (۲۰)

د اروا پوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

د کارت .... (۲۴)

صابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پیړۍ اروپا پوهنه (۲٦)

دریم څپرکی .... (۳۱)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځی (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پیدایښت له نظریې څخه ګټه (٤۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (٤۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (٤۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځی (۵۰)

تارندایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵٤)

څلورم څپرکی: د شعور جوړونکي ښوونځی (۵۸)

د اروپې منځې جرمنتي ښوونځی (۵۸)

د تیچنر د عقایدو اصول (٦۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (٦۸)

د جیمز انګل څېړنه (٦۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۲)

د جان ډیوي د څېړنو طریقه (۷٤)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واتسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکي (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د ګشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د ګشتالت څرنګوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکي نقش .... (۱۰۹)

د ګشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱۴)

زده کړه د ګشتالت له نظره (۱۱۴)

د ادراک اهمیت په ګشتالت کي (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱۶)

د سلوک او زړه کېمې اړیکې (١١٦)

د ژوند فضا (١١٩)

روانې حیا پېر ېال (١٢١)

اووم خپرکې (١٢٤)

د رواڼکاوی سنوونځی (١٢٣)

اتم خپرکی (١٢٧)

د اروا پوهنې دریم قوت (١٢٧)

هیومانیزم (١٢٧)

بشري اروا پوهنه (١٢٨)

اصطلاحګانې (٠)

اخځونه (١٣٢)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اړواپوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توگه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دوی زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توگه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انگېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلې معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورننوزو د همدې گروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څېړنې پېړه پېړه داتم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم) جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه ویجره، وویله او د اروا پېژندنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصورونه، احساسات او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي اړه موضوع، نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې کوم څه په شو چې پنځ طبیعت، له ساده اړیکو څخه جوړ شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیبو راچنراوو، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهیږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سرکې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهنې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د اروا پېژندنې د بحثونو لپاره لاره پرانستله او دا پوښتنه رامنځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطایان راپیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطاییان د معرفت د بحث مخکښان لاروبان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات رامنځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بشري ټولنې په هکله و، بدلون ورکړي او د انسان په باب یې راو ـ ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اړوایي یا رواني څېړنه توجیه او تعریفولای شو . دې پوهانو ، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده و غږیږو . نو ځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو ، د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د ښوونکو مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادۍ او د علم او پوهې په صحت او روغوالي یې پیل وکړ . خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه ، زښت او ځینې یې ، نرم او ښا یسته او بد او ناوړه ، نیک او ناوړه ... ښکاره او وبرېښول ، د هغې وروسته له نغښتنې سره سم ، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل . نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځید . دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسیږو نو باید د ژوند په علم او همدا سې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریالیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو نننیو اروا پوهانو له ګروهې سره نږدې والی لري .

دې نظرې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

راګرځي ، د وضعې او جریاناتو پیژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه
او څېړل کیږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۶۰ - ۳۹۹ ق م) کهڅه
هم له سوفسطائیانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې یې
څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه
وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پیژني د کائیناتو
په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا
نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې
دا دی چې خلک باید پوه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او
کشف په ځان پیژندنه او د ښو او ځینو بالا انسان ته د ډیره ښه مقدمه
او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې
انسان باید خپلو ممنوع سره ژوند وکړي . نو ځان پیژندنه په
څېړنو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري
ځکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپیژني
او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې
معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او
ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت
کې بالقوه وجود لري او د پیژندګلوۍ هسته په بدن کې مو
جوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یې اخلاقي موجود دی، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت گرځولی و.

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي. دا نظریه په دې لحاظ د اوسنیو سلوکي پېژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د سنوونځي طرفداران پدې گروهه دي چې باید د انسان د آخذې د دستگاه ارتباط له محیط سره وڅېړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي ښوونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپېریال ته ډېره پاملرنه کوي، خو سقراط تر هرڅه دمخه د انسان ټولنیز چاپېریال ته ډېر علاقمند و.

په دې ډول اوسنیو کلوبنو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم گڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي، له همدې کبله ټولنیزه اروا پېژندنه رامنځته شوه او لري نه ده چې د اروا پېژندنې په ټولو برخو څېړل سیورې وغوړوي.

افلاطون:

پوهان پوهېږي چې د سقراط ډېر منلی او لوی شاگرد افلاطون (428-347) دی. که فلسفه په مشایي او اشراق وویشل شي نوا فلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماديې ، د بدن او نفس تر منځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل ، دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لا ویلی شو چې د فلسفي اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سیر او د بهرني نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی تر منځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت بنيي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیاته دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نوځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د انسان تر ټولو اصیل استعداد او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي. نو د اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ له نورو څخه لوړ دي، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ـ بزګرانو، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا پېژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پېژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار يې لېږ دی .

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او **اشراقي** برخو وويشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکړې ده . نو اوس بايد يادونه وکړو چې د هغه شاگرد يعني **ارسطو** (۳۸۴ - ۳۲۲ ق م) له يوه اړخ څخه د هغه رقيب او د هغه په مقابل کې ځای لري .

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقايدو او افکارو محور يې په کلونو کلونو څرخولی دی .

دې يوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څخه دی ، نه قبلوی او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر يا پديدې په شان دی .

که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطون يې وايي . د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادې او صورت په لحاظ توجيه شي . ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پيدا کړ . ده د خپل استاد په خلاف چې حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډير وخت د عالم مثل په څېړ گانه او دا يې ويل چې بايد هيني ، واقعي او طبيعي چارونه پامل نه وشي نو ځکه د افلاطون نظر يې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې يې زيار وکيښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه د وايه يو له بل څخه بيل او جلا کړو ځکه چې يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دد ي یادونه يي هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمرو ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندیږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو يې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې يې لري اړخ لګوي او نښتي دي اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا يې په دې برخه کې جایز شمیرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غايي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره، په حرکت کې دي نو دا غايي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غايي د مقصد لوري ته په هڅو او ځغلو لګیا دي .

د ارسطو د اروا پوهنې یو له اصولو څخه چې د دې عمر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او یو له بل سره اړیکي لري . ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وایي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس یا روح یا اروا د لیدو سره شباهت لري .

په بله وینا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او لیدو - نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړو . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی . هماغسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعالیت هم بې نه بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګروهه دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلی دی .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکي او منونکي چارو ترمنځ توپیر وکړو ، دی وایي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستي سره له منځه ځي یعني وجود یې د بدن د غړو په ژوندیتوب پورې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیاري هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او ثنا نه منونکې ده، دا ارسطو د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطايي پېړیو د حکمیانو د منني وړ وګرځېده او په کلو یې د هغوی علمي بحثونه اداره کول.

سربېره پر پورتنیو نظریو، ارسطو د ارواپوهنې په هکله خاصه نظریه لري او د دې علم لپاره یې ځانګړې خدمت سرته رسولی، دا هغه مرقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مساله راڅېړي، اصول او قوانین یې منځ ته راوړي.

ځینې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي چې «د یوید هیوم» انګلیسي فیلسوف لومړی شخص وچې د تداعي معاني اصول یې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکی او د لرغونو فیلسوفانو د سر سړی دې اصولو ته پام نه وکړ.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قید سره منځته راوړل او هغه یې د پېژندنې تجربوي قوانین وبلل. ارسطو وایي چې د تصوراتو د توجیه او د څرګندېدو د طریقې لپاره ځانګړي قوانین وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي توګه نه پیداکېږي. دا دوه تصورونه یعنې د تداعي د اصولو توجیه او دا چې قوانین په نفساني چارو حاکم دي. څو پېړۍ وروسته دارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې راغلل او د نوي ارواپېژندنې په وده او پراختیاکې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اړوند پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه ډیره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: Epicure (340-270 م) ددې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي. او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیدا کوي.

دې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور وچې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، وېره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خو چې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۳۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه داڅرګندیږي چې مخوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې ویني، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په ډېر ستر ګي ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه د اخوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پورته اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وايي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجې هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربېره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواح په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د نړۍ ټول موجودات لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړوي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کارکې تصادف او پېښې نه وي . د نړۍ ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ځکه جبر هر چیرته حاکم وي . خو د دې سره-سره د ا جبر، ارادې او د انسان اختیار ته ضرر نه پېښوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . یعني د ده عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي توپیر نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پوره ته اثر)

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي . رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعني نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ او غایي هدف مرحلې ته ورسېږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې ارواپوهنه د فلسفې جز حسابېده، خو د هغې دورې او اوسنۍ ارواپېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د ارواپېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي ارواپېژندنه ومنل شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه یې هم د بلې نړۍ پوهه شمېره . سربېره پردې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې پېژندګلوه حقیقت تشخیص کیده . د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله د مشاهدې له اصول او استقراء څخه کار نه اخیست، او بحث یې په ډېره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثنا بتولو لپاره قیاسي جنبه در لودله ، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي ، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل .

په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو ، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل .

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام را وګرځو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او بیا چټکتیا یې د ودې وده او پراختیا ومونده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېګړه او را پیدا شوه، او که څه هم ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې و نیسو.

زما د اند اصلاً د ارواپوهنې تاریخ نه شرحه کوي دوازې - روانې مرحلې او نظرونه د فلسفې بېړه د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډه ډول بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه. تجربي ارواپوهنه له نیایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا و موند. تجربي ارواپوهنې په دې ترڅ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

۱- لومړۍ مرحله یې د وبرا (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتز (Helmholtz)، او ویلهم وونټ (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګند یې وپیل او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګانې رامنځ
ته کړې. دې څلورو کسو اروا پوهانو ته د نیږیولوژۍ له نظره
کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغېز لاندې راغلي وه
په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي
فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د
تعصب څخه کار واخستل شو.

۲- دوهمه مرحله یې د بریالیتوب یعنې د علمي طریقې
په اصل پیل، څو د انسان د ډېرې تغییر منونکې پدیدې ته پام
ونه ګرځول شو. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې
دوام وکړ. په دې مرحله کې ډېرو اروا پېژندونکو د علمي -
طریقې په قالب کې ځان مقید ولیده. نو د اروا پېژندنې مو
ضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کارولو سره عیني
پایله لاس ته راوړې. پدې مرحله یا دوره کې اروا پېژندنه
د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور
او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش
کې اهمیت پیدا کوي.

۳- په دریمه مرحله یعنې دلومړۍ نړیوالې جګړې له پیل:
(1939-1945) نه (1960) ترلسیزې پورې ډېر سطحي او
موضعي څېړنې سرته ورسېدې او نسبي نتایج او موخې هم
په لاس راغلې، خو د انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. په دې دوره کې د احصایې او ازموینو په مرسته د انسان کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول، په همدې دوره کې د څېړنو لګښت، اجتماعي اړوا پوهنه، صنعتي اړوا پوهنه او د کوچنیانو اروا پوهنې پراختیا وموند، او د افرادو په هکله یې صرف د پاڼدو پېش بینئ او تخمین ځای و نیوه او برسېره پر دې د څېړونکو او نوسګرو او اروا پېژندونکو پام دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزئي مسایلو هم څېړنه ناقصه ده. همدا سې د دې احصایوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي.

د دې مرحلو د بهیر او تیریدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقد ینو پام کامل انسان ته راوګرځید او دارګانیزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه. د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومیږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کیږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي.

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړېده چې متنوع انسان، منفرد او بیانوی انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا نې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پېژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان
بې په موجوده زمانه کې خلقوي خوښېږي بې په تېره زمانه او د نوو
په خلاقه تجربو کې نغښتي وي او راتلونکې زمانه جوړوي. (راګ‌متن، ۱۳۴۸، ۹-۱۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا: په دې کې نه شته چې علمي او عیني طریقه د شخصي عقاید وڅخه ښه او لوړه ده خو باید یاد ولرو چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطالعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي. نو څه باید وکړو؟

د میتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځائیږي. خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه بې له تمدن د بصیرت څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده. د دې امر دلیل دا دی چې لکه وویل شي: منتزع انسان بې له دې چې له نورو سره اړیکې ولري او بې له دې چې په تمدن کې ریښه ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، باید داسې طریقه وکارول شي، چې وکړی شي دا ځورځوونکې معما یا پدیده په ښه توګه وپېژني.

بل دلیل دا دی چې پرهاڼ په دې عقیده دي چې تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستی برخه ده، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه او بیالوژي د انسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پایې دي.

دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت ارتقاوې. په درېیمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښیي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري. په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقې څخه ډېره اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنیوهنې طریقه او په درېیمه مرحله کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شي نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او باعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت: څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اروا پېژند نه وي او یا نوره ځانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

ا- لومړی دا چې نوره یوه او متفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار نده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه: نوې فرضیه او اصول راپیژنې او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د څېړنې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګړه موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د څېړنې نتیجه او اهداف څرګند وي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفي څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو د دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بیلا بیل ښوونځي او نظریاتونه را منځته کړې په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلوچې بیا بیا لار د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دو،ت ر.

په هر حال اروا پېژند ونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډیر اغیز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په مغز کې زورې څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدود دو ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په مقولو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې

د ښوونځیو نیولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کېږه ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدېخوا دې ښوونځي په روسیه کې د څراب انګېزې بېښه څانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې وه. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شوې. اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخو (اهداف) ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behaviolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع يې درک دی .

۶- د روانکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع يې ميل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د 1879 کال څخه تر 1912 کاله پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت او سبب و . د اخرې پیړۍ پیل د ارواپوهنې د نويو ښوونځيو په لحاظ تر دې حده ګټوره وه . نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له يوې خوا بايد د علومو د نمي ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په هکله اعتراض دی ، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظره يو لږ څه پرته د نويو ښوونځيو په ماهيت نه شو پوهيدلی . همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغیان وکړ او په دې توګه يې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons
4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر نوي شيوونځي لور ته گام اوچت کړي . دکارت او هابس پرته له دې چې دا روا پېژندنې په جلا کولو د فلسفي څخه زيار وباسي کوښښ وکړچې اروا پېژند نه دمادي او طبيعي علومو د پراختيا سره هماهنگ کړي ، نو په دې ذهنيت دوی وغوښتل چې دخپل نوي اصول او معلومات دانسان او حيوان دسلوك اوفعاليت په هکله توجيه کړي . يا نې دمغزی اعمال پر مغزی اساساتو چې نړ مغزه ته انعکاس ويل کېږي استوار کړي .

دکارت : ددکارت له نظره انعکاس دسيالی مادي جريان دی چې دا عصابو په مسير کې له حسي اعضاو څخه د مغز په لوري او بيا د مغز څخه د عضلاتو لوری ته سير يا تگ او راتگ کوي . دکارت د روح مرکز مغز وشميره او په دې عقيده وچې د انسان په هر وگړي کې يو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت داگروهه هم لرله چې حيوانات د تعقل قوه او توان نه لري ، سلوك او حرکات يې کاملاً ماشيني او د بدن حرکاتو پورې تړلی دی . دکارت دعقلي مذهب لاروی دی . منطقي استدلال او عقل يوازينی عامل د معرفت او دحقيقت د پيدا کولو وسيله گڼي .

هابس : هابس په دې لاره کې د دکارت څخه هم يو گام پر مخ ولاړ او تعقل او ارادې کره وړه يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقيده درلوده چې د خارجي يا بهرنيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې انرژۍ په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي.

هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو ښاسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پېړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته پراختیا ورکړه او دا روا یې هغې د اصالت تداعي ښوونځي یې را منځته کړ. و دورت ر ۱۳۴۸-۷-۹؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

معاصرې چې د ګالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې د ورو نورو علومو یانې کیمیا او فیزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا پېدا کړې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زیاتې اغېزې وکړې.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې باید د تحلیلي ارواپوهنې سپړنځی رامنځته کړي چې څرنګه کیمیا پوهانو وموندې چې د طبیعي بېلا بېلو ترکیباتو عناصر پیدا کوي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانین سره تالیف او تدوین کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې یوه نوې پېړۍ او جالبه طریقه وه او عملاً هم شکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې یې ژوره اغېزه وکړه فیزیولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سر ته ورسول چې په کلي ډول یې د ارواپوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې تيول شوي وو. په دې ډول د فزيولوژۍ معلوماتو او کشفياتو د ارواپوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهميت درلود او د دې علم تجربې، طريقې او روشونه د نويې تجربي ارواپېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي ارواپوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني ارواپوه « وونت » په واسطه د لايپزيک په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پيل څخه د ارواپوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امريکا کې د فزيولوژۍ په « تجربه ځايونو » کې ايجاد شوي وو. چې په دې ډول ويلای شو چې نوې ارواپوهنه په ۱۹۰۰ کال کې يوه تجربي ارواپېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال ارواپوهنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو يانې د عمومي بيالوژۍ « په تېره بيا د پرمختيايي فرضيې » او روان پژشکي اغېزې هم په ارواپوهنې ډېر زيات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بيولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختيايي فرضيه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نيول شوي وې چې نه يوازې د لرغونې ارواپوهنې له پاره بلکې د فزيولوژۍ او فزيک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستيو کلونو څخه وروسته د داروين او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوې مسايل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني ارثي پوهنه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او خپرېدو (انتشاراتو) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د ګروه د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازموینې په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سربېره، په اروا پېژندنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پېژندنې تر عنوان لاندې ورزیات شوه.

بلې برخې (علم) چې د دې دورې په اروا پېژندنې اغیزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېر په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې وویل شي په تېرو پختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پیرو خاشینونکی او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس ډېر سنه شو. په عامه توګه د دې پېړۍ رواني طبیبان په دوه ډلو وویشل شول، یې ډلې به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار یوست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په یو ډول جوړونکي، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پېچانو نه شو کېدلای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي پـه همدې طریقې سره به د بدني علتونو ناروغیو پیدا کېدل لکه علمي دلیله یې د ولي مغزي نقصان د روحي ناروغیو لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کېدل ورو، ورو د دې لامل شول چې د اروا پوهنې او فلسفې زوړ ارتباط یو د بل سره وشلېږي، او پوهنتونو ونه توانېدل چې د اروا پوهنې څوکۍ د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې اروا پوهنې طغیان د زړې اروا پوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، فنونو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکو مسلو په پرتله بېخي ډېر وو. د بېلګې په توګه لرغونو اروا پېژندونکو به د زده کړې په هکله یوازې د حافظې په آثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله.

خو نویو اروا پوهانو به د تجربي څېړنې په موخه پېلنګار کاوه.

د نوې اروا پېژندونکو د ۱۹۰۰م له پاره د اروا پوهنې تعریف همانغه پخوانی تعریف یا نې «د هوښیارۍ یا شعور» و، لـه اما عملاً به یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د هوښیارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو اروا پېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي اروا پوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام ترلاسه کړی وو عقیده درلوده د پېچلې او مرکب افکارو او عواطفو د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصویرونه او ابتدایي اولومړنیو حسونو ترکیب باله. خو عملاً یې دا نظري هدفونه هیرول او پاملرنه یې نه وه ورته کوله په نظري لحاظ دا اصالت تداعي سنو ونځي، پیروان وو. خو عملاً یې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسیک اصول او د څیړنو د نویو طریقو تر منځ پیدا شو. نو د نویو اروا پوهانو لپاره یې سه فرصت برابر کړ.

څو دارواپوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، یعني هو ښیاري دارواپوهنې داساسي موضوع او د باطن یا نفس مشاهده[1] د څیړنې د یوازینۍ طریقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پیړۍ په لومړي لسیزه کې نویو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې «بنکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څیړنو کې یې د عیني طریقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوۍ پلویان وو نو د «پټ یا تیاره شعور» څیړنې او مطالعې ته یې د «بنکاره شعور» څخه ډېر اهمیت ورکاوه او په دې عقیده وو چې د اروا پوهنې اصلي او زړه څیړنه باید د شعور په دې تیاره برخه کې سرته ورسیږي.

نوي اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د تداعي

---

1 - Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظریې او تیورۍ له پاره ارزښت لري که نه په دې عقیده د وچې د محرك او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څیر چې د انسان سلوك او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پیچلو عکس العملونو، پیژاندو، د انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې دا کلیتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نوی اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «بنکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یانې وحدت او د انسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده و چې د انسان شخصیت د وه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا حس کوي چې هاغه انسان دی چې پرون یا پروسږ کال و.... او یا به سبا او بل کال تصمم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵)

مختلفه او متضاده قوې فرضیې ترخپلې او انمایبت لانګ دي امکان لري، د دې فرضیې قوت او ناتوانی یو ورځ د د یو بحث، علي مدارکو او استدلال له کبله حل و فصل شي خو دا اروا پوهنې د بیلابیلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنوونځیو دارزښت په هکله به ګران کاروي چې په سکاره ډول تفاوت وشي.

دا ځکه چې د يوه روحي سنوونځي

اهداف يې په ډيرو ستونزو او زيار وګړای شو چې په علمي دلايلو ثابت او يا رد کړو.

د يوه اروايي سنوونځي دارزښت د تعين لپاره بايد د هغه ګټې او يا يې ګټې توب په ښستا او په ده زمانه کې ترڅيړنې لاندې ونيول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمينان حاصل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ښې ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې ورو ستيو کلونو کې د الجمله چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري ارواپېژندنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بېلا بېل شکلونه لکه د نوو موټر چلول، د بې مانا کلماتو فهرست، د يوې معما د زده کړې طريقه، د ښه يا بد عادت زده کول، د يوې قيافې يا صحنې خيره حافظې ته سپارل او يا د هغې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم شي نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړلو او تحقيق موضوعګانې دي. خو د حيرانتيا ځای دی چې د ارواپوهنې په لرغونو کتابو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هيڅ فصل نه دی راغلی. لا وليام جيمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې يې د «ارواپوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کې د اسې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده.

1- Associationism.   2. James.w.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو اروا پېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو
مو او ځینو نورو چې مخکې یې زده کړې وي، د ین تمیانات او شر
حه ورکړې ده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې یې کومه تجربه نه
وه پیل کړې. دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه د لهٔ
چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی د دغې فرضیې مبدا او
منطق د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد
راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه
کېږي؟ دا ځواب ورکاوه څنګه چې د افکارو له جریان او تشکیل له تېرو،
تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو پر بل پسې راځي، نو ځکه
نو موږ ته افکار یو له بل سره یو ځای او تړلي ښکاري. دا د اروا پوهنې
د تداعي د اصالت سنونځ چې د انګلیسي اروا پوهنې یو زوړ سنو
نځ دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی سنوونځی

ځینې اروايي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې
اړیکې پیدا کوي چې د یوې حادثې پیدا کېدل په صحنه د وجدان
کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه را یادوي د دغې حادثې ته تداعي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخواني وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغوني ده چې کولای شو هغه دارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې «الف» د «ب» ته ور په يادکړي نو دالف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې او دې ته تداعي وايي . د بېلگې په توگه که يو څوک ووسي او دهغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا د يو سره ورته دي ، يا په کلي توگه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موخوا سره يو ځای ليدلي دي . دې دې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انگليسي طرفدارانو «د تداعي قوانين » ويل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نومېږي د ټولو افکارو ، اصل او منشأ « احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په گروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کېږي خو په لومړي

مرکې د هغه يوه برخه يا ټول د حسي د رڅو يا حسي دستګاه له خوا نه کسب يا حاصل شوي.

څوچې انسان يو شي ټوله يا يوه برخه يې ښوا نه وي ليدلې يا احساس کړې د هغه شي تصور يا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبيعي خبره ده چې له ښوونې داسې تجسم څخه پرته نه شو کولی له يو تجسم يا تصور څخه بل تجسم يا تصور ته ورسيږو. نو ځکه ټول خيالونه يا انځورګرې په دانسان کې د حرکتونو يا جنبشونو حکم لري، او د هغو جريانا توبقا پاوې ده دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکيب شوي دي. له احساس څخه وروسته بيا د حسي ادراک او بيا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پيدا کړي دی او له منځه نه ځي.

هابس دا روانې مختلفو استعدادونو څخه يوازې دوه اصلي فعاليته مني دي، يو د بيا په ياد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په ياد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو ليکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو ليکوالو وروسته پېشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خيال پردازۍ نه خبرې کوي وايي: دا فکار او تصويرونه چې دي د احساسونو اصلي پيوستون او پرله پسې والی تنظيم کړي دي. نو ويلای شو چې په واقعيت کې هغه د تداعي موضوع د مجاورت له طريقه بيانوي. هابس بيا دا د وايه فعاليته په يوه فعاليت کې خلاصه کوي او د يوه «حرکت»[1] نوم پرې ږدي.

---

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند یو بهرنۍ څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نور امواج، د صوت ارتعاشات ...) ورته رسیږي، تاثیر کوي. دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته دارګانیزم داخل ته نقل کوي. څرنګه چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنګه چې د تصویرونو تواتر له انګیزو څخه اوږد او دوامدار وي. نو همدغه موضوع د افکارو د وروستي جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس ټول اروایي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه دارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرګندیږي. خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج)، څخه نقل نه کوي، بلکه دارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نژدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والی سبب ګرځي او په زړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدايي مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات (مینه، لکه د ډوډۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکی جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او زده کړې د اروایي نړۍ ذهني ورزش له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا ټولنې لیدل کیږي چې یې شاني طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د غه نوی فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومونډ د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د یوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه د اسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نو څخه جلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو تصوراتو[6] دی.

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پیوستون عامل باله. د هغه په عقیده افکار به یا ساده وي یا مرکب. د افکارو ترکیب یې له بل سره د ذهن یوه فعالیت دی. چې په « اروايي کیمیا » هم یاديږي او وروسته د اروايي پیدايښت[1] د نظريې سبب وګرځید.

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نوځان لاک په یو ډول داخلي حواسو هم عقیده درلوده، نوکله چې ذهن په حسي تاثرات پیداکول دا تاثرات به په مبهم ډول یو پر بل پراته وو. خو ذهني دستګاه سربیره پردې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان يې هم درلود چې هغه وپیژني، اندازه يې کړي او تعمیم ورکړي. یعني کوم شي چې د مجاورت، مشابهت یا ورته والي او تضاد له طریقه افکار او ذهني تصورات یو له بل سره پیوند کړي.

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي ورزش یا ذهني د سپلین څخه، د عادت پیداکولو طریقې ته تغیر ومومي د لاک افکارو، اروا پیژندونکو ته نوې لارې پرانستله او د دې سبب شوه چې له وراثت څخه محیط ته پاملرنه وکړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظريې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکي د کوچنیانو د اروا معماران او جوړونکي دي. اصلي دنده يې د پرو ګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په دنده کې ښوونکي ښه عادتونه پیدا کړي.

---

(1) apperception.

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوې نګرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونځيو مربيانو کار دا وو چې د زده کړې بڼوالنه نظرۍ تعبير او تفسير کړي، يعنې اروايي ورزش او ډسيپلين به يې بيانا وه. دا نظريات د لاک د نظرياتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر پايه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي روزنې
ښوونځی

د هربارت د پيدايښت نظريه :

هربارت[1] د سپينې لوحې د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنياد کېښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځايه سرچينه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په اروا پوهنه کې يې په زړه پورې نظرې وړاندې کړې. او په خپل وخت يې د زده کړې په نظام يا سيستم کې پراخ انعکاس وموند. هربارت ډېره مينه او علاقه درلوده چې د انساني علومو اصول، د فزيک او بيولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواپوهنې ته د «ذهن کیمیا»[1] په سترګه کتل. نوله دې امله د ارواپوهنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا ارواېي حالتونو کې[2] مطالعه او څېړه. ده به لکه یو کیمیا دان غوندې د ارواپوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کوله.

د هربارت د ارواپوهنې طرفدارانو د ارواېي حالتونو ارواپوهنه بې اصیل او مسلم حقیقت پېژنې چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندیږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني[3].

ارواېي حالتونه، د ارواېي فعالیتونو یوازېنی عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا یښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت ډېرګ یا پید ایښت مرکې چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د ارواېي حالتونو تمځګه ده. په واقعیت کې د نورو ارواېي حالتونو دېروالی یا جذب په تېرو ارواېي حالتونو، د ارواېي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډېر

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس هم له پخوانو تجربو څخه په کلي توګه بې مفهومه وي.

هربارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانو لاندې په دریو برخو وېشي. هره خاطره یا تأثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي ځینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پوله پسې د روښانه شعور سرحد ته [illegible] بیرته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کېږي. هربارت د دې تجربو له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل پوه شو او د تداعي اساس یې داسې ول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا ځینې نور یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لرغوني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وایي .

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې :

د هربارټ په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱ـ حسي مرحله ۲ـ حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړنه هم په هغه کې شامله ده . ۳ـ ادراکي مرحله .

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د یو شمېر ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي .

د هربارټ د پیدایښت د نظریې پراساس، صحیح اوسم عمل د صحیح اوسم طرز تفکر څخه پیداکیږي . په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده .

د هربارټ د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي ، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي . ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې ، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغوی لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړای شي . د ښوونکي موخه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري .

---

(۱) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو بریالی ښوونکی باید هغه وپېژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره رعایت شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتووالی، ۲- د مطالبو وړاندې کول. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کاراچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او روښانه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینو نو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو اجسامو لکه بالون، د اوبو بېړۍ، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې کول: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو اجسامو په شکله د تجسم او ښودلو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- مقایسه او تجربه: که ښوونکی دوه لومړۍ مرحلې په ښه صورت سرته ورسولې وي نو زده کوونکي وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوته وجود لري . له دې کبله څوانې او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې يو له بل سره اړيکي پيدا کوي . د تيرو او طبيعي ورته والي له کبله يو له بل سره پيوند پيدا کوي .

۴ ـ تعميم : په دې مرحله کې زده کوونکي زيار باسي چې د دوه ډولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د يو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي .

۵ ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوي زده شوي د نويو مطالبو د توضيح لپاره چې په لاسيو وسلو مربوط دي ، کارول کيږي . د اکار د مسئلو د حل له طريقه سرته رسيدلی شي . ښوونکی ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتی له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبيږي . يا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شي په معينو معاييرو کې لاسيو وسلو شي او که نه ؟

د هربارت پلو يان زيار باسي چې نوموړي مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي .

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي اروا پيژندنې بنسټ ايښودونکی او مخکښی وپيژندل شي .

د هربارت طريقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د تيچنر[2] له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت ، ساختارګرايي ښوونځي[3] او حواسي د باطني يا نفسي طريقې[4] ده راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) Wundt.W. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندیږي چې هر بارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې و نکي پوهه او معلومات بریښي، نو باید څه د علمي تداعي ګرا یانو مخکښ وګڼل شي او له بلې خوا د هغه شوونې او لارښونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرایانو په قطار کې و شمیرو.

دابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپوهاند ونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څیړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئلې کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هیریدو[2] په عملیه کې هم په لاس ورکړه. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پیژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوی دوړ پرانستله دې کتاب د تجربي جنبې شربیه د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم ترڅیړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته چندان پاملرنه نه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څیړنه

(1) Ebbinghaus. H. 2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د سنجونکي پلویان لومړی تر څه دېته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلېږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد راوړلو له طریقه ازمایښت کوي. د دې رته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغونو پلویانو به د تداعي د پایلو او اغېزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویانو به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغېزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستی یا نوې طریقه ښې او باوري طریقه ده، یانې لرغونې اروا پېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي اروا پېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربې طریقې څرګنده کړه چې هر څرک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په بله وینا د هرچا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت ته وي. اوس نو په کار دی چې د هرچا د حافظې د څرګندولو لپاره نومړی دڅو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانا لرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې و ټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې یې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازموینې پایله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د هغو جدولونو چې د دوی د څو سوو همزولو زده کول نکود از
مړینې د پایلې څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او بیا تله
شي څو په دې توګه د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په یوه ازموینه کې دالاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، یره، خوله، کرکه، اوبه، پښه، وسکی، نجلۍ، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بېړ
او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یوازې یو جز د دغو اصطلاحګانو کېدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کومه ځانګړې عملیه چې په عیني توګه تعقیب شي نشته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکی وکولای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو ترمنځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني، چې نن هغه تهل پېژني، رسم کړ.

د «هېرولو منحني» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقې څخه کار اخستل کېږي او د دې ورځو په زړه پورې روښانه نوې طریقې

ورانديزونه هم شوي دي. د دې اروا پېژندونکو په عقیده نشو کولای چې د تداعي موضوع یوازې د مجاورت له طریقه توجیه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده. هغه شرط چې د زده کړې په حالت کې دی. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نیول شوي، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه او استفاده کوي.

د ابینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آیا د «هېرېدلو» موضوع یوه تدریجي عملیه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کوونکو له وخت څخه بیا د بېرته ورکولو تر وخته یعنې یوه زماني واټن، د متحول یا متغیر شرط په عنوان انتخابېده، بیا د هغه شرط تغیر او ارتباط د زده کړې په هکله ازمایښت کېده، پایلو وښوده کله چې موضوع ژر زده شوې وي نو ژر له یاده وځي او بیا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژوروالی یا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څو مره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار وایستل شي پایله یا موخه یې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل هیڅ ډول اروايي فعالیت باید ونه کړي. نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدو چټکتیا (سرعت)، د هغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دینې پاتې شي ډېر لږ دي .

د شپېتمو کلونو په وروستیو کې ارواپېژندونکو د تجربې، د هېرېدو د ماهیت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

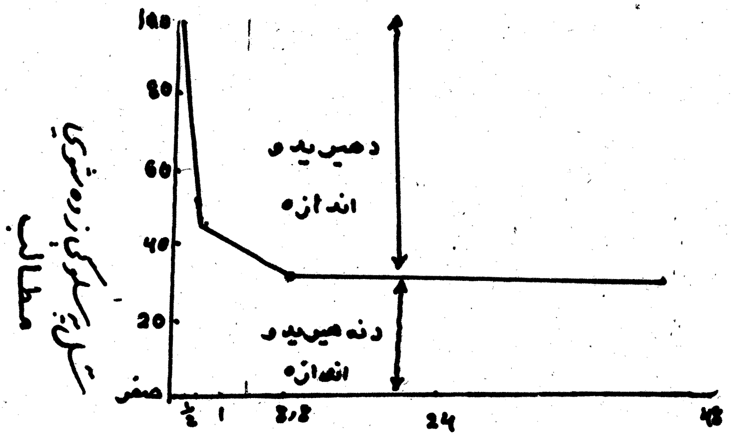

د ګړیو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هېرېدو په شکله د امنحني د یاد ساتلو او هېرېدو د اړیکې مثال دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصالت تداعي نظريې

ښوونځی

د پاولوف[1]، تارنډایک[2] او نورو ارواپوهانو تجربو او ازمايښتونو وښوده چې د پاولوف د تقويت فرضيه او د تارنډايک د «پاداش» فرضيه يوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارنډايک که هر بارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې يې فزيولوژيکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارنډايک عقيده درلوده چې مشهوده سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. يعنې د داخلي محرکاتو اثر د بانديني محرکاتو په پرتله ډېر دی. ياني داخلي محرکات د تمايل يا سايق سبب ګرځي او ژوندی موجود فعاليت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عمليه ده چې دا دواړه سره پيوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارنډايک: تارنډايک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پايلې د حيواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکويني لحاظه، په يوه کتاب کې «د حيواناتو ذکاوت[3]» تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حيواناتو د زده کړې د مختلفو مرحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسايلو لکه پيچلې لارې[4] يا معما اميزه جعبې[5] او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edward Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4) problem boxes
(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څخه کار اخستل . تارنډایک به هغه ژوي چې ازمايښتول، وږي
کړل او بيا به يې په هغې پيچلو لارو کې چې د ورو لارو پای به ترلي وو
او يوازې يوه لار به د خوراړه رسېدو ته خلاصه وه ، خوشي ((ايله)) کړل
وږي حيوان به کله چې هغه صحيح لار خوړو ته ورسته د زيار ايستلو
پيدا کړه ، تشويقيده، د دې تجربې په جريان کې، حيوان ازاد پرېښودل
کېده چې څو څلو حيلو او طرحو سره کار پيل کړي، څو د هغه سلوک او
فعاليت به يې څارنه او هغه وخت يې چې د خپل لومړي بريالیتوب له پاره
لګولی وتعيد اوه ، بيا به يې هم هغه ژوی په پرله پسې ډول ازمايښت
کاوه او په منظم ډول يې د هغه سلوکي تغيرات او زماني کموالی ، غذا
رسېدو ته چې د حيوان د زده کړې او مهارت له کبله پيدا کېده ثبتاوه.
په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا باني د ژوي پرمختګ ، د ستونزې په حل
کې ، د ((زده کړې منحني)) ترسيم کړه او د حيوان د زده کړې او د عمل
د څرنګوالي مدارک او شواهد يې په لاس راوړل .

تارنډايک د دې تجربو څخه دې نتيجې ته ورسېده چې حيوان په
تجربو کې ځيني حرکات او کړنې د سنو يا بدو پايلو پر اساس ((حذف))
يا ((انتخاب)) وي او بيا هغه د ((اثر قانون))(1) يا زده کړې په صورت داسې
شرحه کوي: ((هر عمل چې په پوره توګه موقعيت کې د رضايت او خوښۍ
سبب شي ، هغه عمل د هغه موقعيت سره ، تر هغه وروسته تداعي کيږي.
ياني هر وخت چې

(1) The law of effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته راشي ، ډیر احتمال لري هماغه عمل چې تیر کرت انجام شوی او ، بیا تکرار شي ، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامۍ موقعیت کې ، سبب د ناراحتۍ شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي ، ډیر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د صورت ونیسي ، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله « هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي » هر څومره چې دغه ځواب ، هغه موقعیت ته ډیر ، د تعداد په حساب ، ورکړل شي ، په هماغه اندازه تداعي ممکنه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي .

دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي ده چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو تر منځ په تړاو یانې په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ژوی د زده کړې چیرې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تاراندایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څیړنې او ازمایښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څیړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ازمایښت کې لوړ نو زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود څو انسانو ورکول کیدې چې

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره ترلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کېده «صحیح دی» او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کېده «غلط دی» یا نو په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دې ازموینو پایلو وښوده چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډېر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډېر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمایي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کېدل، په اتفاقي او پخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضیې حدې پلوی کاوه او یا هغسې چې د ده څېړونکي وایي «د اړیکو او مناسبتي»[1] فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې ترلې تداعي ګانې د انګېزې- ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي لېوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کېدو تمام شي.

---

(1) Connection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د ځینو ژونو یو لږ سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکې او ارتباطي سیستمونه پېنګولای شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی. په همدې خاطر د انسان ذهن(1) داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د مغزو موقعیتونو سره چې مخ کېږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پطروویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په خپلو علمي ازمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شولې چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخیستلو بریالی شي. په ۱۹۰۳ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله ورځنیو څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړی وو چې د هغه په واسطه کیدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب ترعنوان لاندې تولیدېږي، اندازه کړي.

---

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بېخي تر دې چې خواړه ور ته ورسيږي، عملاً پيل کيږي. په دې ډول چې : يوازې د خوړو د ظرف ليدل ، يا نږدې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي .

اوس نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوله کې يوه طبيعي انګيزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انګيزه نه شي حسابېدی دغه غبرګون يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپی د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په دې توګه د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامه[1] نښه يا جنبه لري ، چې خواړه ور ته راځي .

پاولوف پوه شو چې د داسې علايمو او نښو موجوديت په موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي .

په لومړي سر کې پاولوف دغه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروايي ترشح[2] نوم ورکړ . خو پاولوف د سپي د لاړو اروايي ترشح د فرضيا تر څنګ د هغه فزيولوژيکي فرضيانو پورې

---

(1) Signal. (2) Psyckie sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه د رلوده ، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح رواندې کړه او علامت یا نبنې ته یې شرطي انګیزه[2] وویله . ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس بیرته زده شوی ځواب او ځوابونو ته غیرشرطي انګیزه ده چې مخې ته تقویت[3] هم وایې .

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پیژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده . بیا دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډیر لوی دی او هدف یې بیانې د شرطي ځوابونو د غبرګون تینګول نه دي . ممکنه ده د زده کړې په ټولو ډولو کې اغیزمن او صادق وي .

چارلز ادوارډ سپیرمن[4] انګلیسي اروا پوه (۱۸۶۳ - ۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پېژنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پیښو او مناسباتو پر اساس بنا کړه ، څو مخونه چې له دا اروا پیژندنې د غه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد یې پر کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي . ځکه مغزي په داسې افکارو او موضوعاتو کې یې که د ذکاوت پیداکیدل ، د نوې معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې پر خواته پرېښي او عملاً بیانې له حافظې سره سم وکارول شي .

---

(1) Conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Reinforcement (4) Charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت د ارواپېژندنې پلویان هم د تداعي د ستونځې پر پلویانو داسې انتقادونه لري. او وېلای شو چې دگشتالت د ارواپوهنې عمده خدمت د اصالت تداعي ستونځې لپاره همدا دی چې د دوی دغه خلای ډکه کړې. په هر صورت د تجربتي تداعي ارواپېژندنې د دې ستونځې د فعالیت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي. د بېلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیدا کول د حافظې په مکله د - زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسیم، څېړنه د متقابلو تاثیراتو په مکله په تداعي کې د زده شویو ځوابونو «غبرګونونو»، انتقال له یوه عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته، او داسې نور.

هیلګارد (۱)، رابنسون (۲) وود ورث (۳) او همداسې نورو ښیي د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابېدای شي. ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کېدای. د تداعي ستونځې د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه ده، خو د اصالت سلوک ستونځې کاملاً ځانګړی بحث او توپیر لري چې وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest .R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی (1)

ویلهیلم وونټ (2) الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په ماهیت او څېړنه لاس پورې کړ. وونټ په ۱۸۹۲ کې ویلي دي «د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هماغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دي چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونټ درې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د ارواپوهنې «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې، د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم ورکړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان ټولې تجربې چې په رښتیا سره د ارواپوهنې په برخه کې شامله شوې، د اګاهۍ نفسي چې موږ په ځینو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هماغسې په خارجي شیانو هم پوه، واقف او خبر یو.

---

(1) Structuralisme

(2) wilhalm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] ووایه او
د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله . بیا وروسته وونت
د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د
نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د واړو مجموعې ته «شعور» ووایه.
اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د
معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې ډول د
انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د
هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصو
صیتونه ته تبدیلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي
د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي.
انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس
خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیر ساده لکه
د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم[2] په شکل وي
لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د ار
ګانیزم غیر ارادي عکس العمل د خارجي اغیزو په مقابل کې او یا د غریزې[4]
په شکل چې یې ډول، ناخود اګاه او ابتدایي څرګندونې شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري، ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې د واړه برخې یعنې داخلي او بهرنۍ تجربه شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقې او روش سره ورته والی پیدا کړ.

وونت عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې لکه د خارجي اشیاوو درک، تېرې خاطرې، هیجانات، احساس، پېچلې او مرکبې مسلې دي چې باید په علمي توګه یې په تجربه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربې وونت د شعور د عناصرو په شکل سره ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وښودله او په دوو اصلي طبقو یې وېشله. لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بریښي چې موږ ته له بهرنۍ نړۍ راځي یا نو تشخیصینه زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. د ساده او لومړني احساسونو څخه لښتتا نږدې [illegible] سره شراوګان لري، چې تشریح کړی دی. لکه د رنګ تولید. د تیغ اوریدل، د منځه ځکل، حلقې احساس او داسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژندونکو د دې عوامل بنسټیزه ګڼل [illegible]

شي چې د اهم بیان کړي چې څنګه منځ ته راوړو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساسونه د دې اروا پېژندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکیبي سیستم پلویان دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شي د ممکنه ساده تجربې او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړي انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هرچا منلي وو. خو وونت دوه جوړې نورې هم پر هغو ور زیاته کړل. یوه جوړه یې د تحریک او کرارۍ رااستې، او بله جوړه یې د خواشینۍ (انحطاط)، او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طریقو یو له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لحظه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کېږي. څنګه چې لیدل کېږي د وونت هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي. په بل

---

(1) *Passive*. (2) *Pleasant - unpleasant*.

(3) *To stimulate and peace or Tranquillity*.

(4) *Depression and pleasure*.

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېرنه او ارواپوهنه نه ده، بلکه د وونت بنا نه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پوهنې هدف او منظور دی. «نفساني منتجه یا د ترکیب اصل»، یې له مخې په زړه پورې قوانینو څخه دی چې وونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو: «د څو نفسي عملیو ترکیب یې یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبونکو اجزاوو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت تداعي د مبنوګڼې په تعلیماتو کې له وونته ترمخه او د ګشتالت په اروا پوهنې څخه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. (ووډورث ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲)

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې مبنوګڼې ملګریانو د اروا پوهنې موضوع شعور یا د خود اګاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې [1] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اګاهۍ د تشکیل طرز تر مطالعې او څېړنې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس [1]، تخیل [2]، عواطفو او تفکر [3] څخه تشکیل شوی دی. دا ټول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

اډوارډ براد فورډ تیچنر [4] انګلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرنل په پوهنتون کې د عمر تر پایه په اروايي څېړنو بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو

اصـــول

د المان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي ارواپوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او (۷)، تنو زده کوونکو زیات ویوسټ چې په امریکا کې د اروايي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي . تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکرنل د پوهنتون د ارواپوهنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه . د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونت د ارواپوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل(۱) د ارواپوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عملي او ترکیب (جوړونکي) اصطلاح ګانې، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل . د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په دې وخت کې د تیچنر له خوا چندان تعجب او حیرانتیا وړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت هیڅ اړه نه لري . ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغږېږو . په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

(1) Functionalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبر وشي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناټومي)، او هم د دندو علم (فیزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناټومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فیزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما دنده دا ښکاره کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي ، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي ، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څېړنه وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (روان) ، اړیکې موازي او هم آهنګه دي چې د بل سبب نه کیږي او د هغو ترمنځ د علت او معلول ارتباط نشته. تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیې لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي . دا ارواپېژندونکي دغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیادي جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلېږي . دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی . وروسته له دې دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخته په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم يې احساس دی. دبیلګې په توګه د غږ په هکله دهوا ارتعاس خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د و مقدموخته په مغزکې انعکاس پیدا کیږي چې هغه ته احساس وايي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیدا کوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې بېرته د اشیاوو له حضوره ځنه په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفو خصوصیات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، خشم، او خواشینې په اثرڅرګندیږي.

دکلاسیکې ارواپېژندنې ،کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو بربنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا ډېر ساده سیستم دی او ډېرې پیچلې نفساني مسئلې له بېرته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل او انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پیچلې حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني حیات د صراحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو او بدلونونو پایله ده.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په درو

برخه ویش کیږي . چې ځینې له مغز څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته‌ګي لري او ځینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د شیانو عمومي طرز لیدل او لار، مشاهده ده . داخلي او نفسي کتنه په ټوله پوله د ول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده . د طبیعي پېښو له مشاهدې څخه توپیر ولري، خو په اصل کې دا دواړه طریقې یو ډول دي.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي حد د حد فاصل ، او د هغه فکري طریقې ځای نیونکی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کارېده .

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د انسان مرینې موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره به کارېده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیرطبیعي ځناورو ارواپوهنې ته یې پام ونه کړ . لومړۍ ثارنډایک او کاټل ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي مبنو ونځي یې سطحي وګڼه .

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګاه په فیزیولوژیکې څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ . د خیلناتو د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې. همدا سبب شو چې دې ښوونځي به   د پېروانو لږه پاملرنه جلب کړه . د دغه ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره . د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړوند پېښو د ښو علاقه ګډه سبب شول. (ارسته ۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونې اهمیت په دې کې دی چې اروا پوهنه یې علمي میدان ته داخله کړه ، د متافزیک او عامه عقاید و څخه یې جلا کړه. زیاتې وکیښې چې تجربي طریقې د هغې د مطالعې په اصولو کې داخله کړې.

په دې کې شک نه شته چې د حواسو ، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و . که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږي چې علمي اروا پېژندنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای .

دعمل داصالت

ښوونځی

د عمل د اصالت (1) نظریه د لومړي ځل لپاره په 1896 کال کې د جان دیوي (2) په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس (3) د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي)، شکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم سبکاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه پخوا تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه داوه چې د عمل د اصالت د اروا

---

(1) Functionalism. (2) Dewey John.

(3) Reflex arc concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړی .

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جوړښت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض غږ و چې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړې.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانگړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د بېلو څېړنو او ضمیمو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده لکه څنگه په خلاص لاس یې د ارواپېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه گټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکو لکه جیمز انگل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وډورث[4]، او وارډ رابینسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څېرکي کې یوازې د دوو کسو لارښوونې به په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انگل څېړنه)

جیمز انگل په 1906 کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توگه د جوړښت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جوړښت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت وړ بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي توکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یو بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د جوړښتونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي . که موږ وګورو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره توګه مشخص کېږي نو باور کولای شو چې د اروا پوهنې او زده کړې په کم وکیف پورې اړوند لیږ او د هغه اصول موږ زده کړې دي .

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي ، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري ، په سلوکي ځیړنوکې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پام لرنه وشي .

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي . (ځکه چې دا انګل د پراګمتزم فلسفه داسې یو فکر دی چې حقیقت ، د فکر په سنجش ، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومېږي) .

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدودوي . بلکه زیار باسي چې رواني یا نفسي علل پیدا کړي . دی ، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي .

نو ځکه فزیولوژي په اروايي فعالیتونو کې لازمي شمیرې همدا اسې انګل په دې عقیده وو چې د ذهن یا اروا تر ټولو مهمه دنده داده ، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجربه او تحلیل کې څه علاقه نه ښیي دله. څو اروایي فعالیتونه او د بیولوژي نقش د اروا پوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیري. دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمېرل کیږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچنی د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وروسته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش[1] په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې ته چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په یوه رشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پاملرنه وکړه:

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د همآهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي.

۳- سلوک او زده کړه یو تمامیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت[1] بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او ژوند کړنو لپاره یو ضروري حکم وشمیره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راووړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لرو نه بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژي ک پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغیر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپیریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خواته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بیلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګریوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنیاد

---

(1) *Tropism.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل داصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي. یوازې په تو پیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه دانسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل داصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پټله ډیر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت داصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل داصالت پلویان، هغه رده وي، او په اړه یې هغه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او څیړونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډیره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه دارواپوهنې» کې څرګندوي چې «د انسان یوه پړاو یا ځیني غریزې خپله ښوو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله ډله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي.» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپیریال د محرک له اغیزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct . (2) Static
(3) James . R . Angell . Psychology .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړو. نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیزو څخه خالص وساتو. پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څیړنې طریقه:

جان ډیوي د عمل د اصالت بنسټ ګړی یې نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې بنسټګړی د نظر ربنسټ اینبوس د ونکی غوندی، د شعور د تشکل او جوړښت پر ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارواني حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده. بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودریدو (توقف) سبب شي، نو څکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له یلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګوري. بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو دا روا یو صفي موضوع د جان ډیوي له نظره «د فرد انطباق له چاپیریال سره» دی. د دې بنسټګړي د یلو یانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دا دی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نورې عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نویو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که د فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې و دروله نو په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردار هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم فی نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوړي دورې څخه تر اوسه د بحثونو د پاملرنې وړ و او دی. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحله کې هغه علم د نیوهانو په نظر کې وي . خو وروسته هرڅومره چې

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځان ته جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی صرف حقیقت پسې گرځیدل او ورپسې لټوي یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ورپسې له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو.

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بیزاره و او دومره په علم فی نفسه کې ډوب و چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې عملي پرمختگونو نوي ښوونځي زیږ ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپیریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د زړو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپیریال په هغه وخت کې د شیکاگو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان دیوي، ویلیام جیمز، جیمز انگل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

ترڅنگه د شیکاگو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و، د نویو څېړنو او مطالعو مرکز وگرځید

او د عمل د اصالت[1] نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کېدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پام نه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او ارزښت تر څېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوښتل، د داروین له عقایدو اغېزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په بشپړ ډول څېړل شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان ټولنیز اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یو له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سرچینه شمېري د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچنی یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د ځینو سرو

---

(1) (Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې دا دوه غوښتنې د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته نیاز باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او ټولنیزه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات)، ته په فردي سلوک کې ډیر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل استقرائي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د ټولنیزو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلې جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي توپیر د بحراني کلاسیک ښوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډه توګه داسې خلاصه کیږي:
لومړی توپیر یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عمل و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او ټاکونکي عوامل پیژنې او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرېښت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړونکي عناصر ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله، ستاتيک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن يا شعور ډيناميکه[2] برخه يې هېره کړله او له څېړنې څخه يې وغورځوله .

د عمل د اصالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکي عناصرو په منظور ونه څېړل شي . بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي پايله څه ده؟

د شيکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيات باسي چې ارواېي چارې په طبيعي او رښتني قالب کې وپلټي ، خو دکلا سيک ښوونځي پلويان چې د محض او ني النفسه علم پلويان دي ، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي . او د هغه يوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي .

دا دوه فکتې ټولنې علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره د دې دوو ښوونځيو ښکاره او بارز توپيرونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا ټولنه کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

گټه ورځخه اخستلی شو ؟ خوتیچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره واو نګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خوحان دیوي چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه دروسپتي پوښتنې لورته څیر ؤ ا و تربیتي چارې یې دارواپوهنې پر اصولوکې پلټل او په یای کې علمي ارواپوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه ددې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غټ توپیر وشمېرل شو .

دعمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولوطبیعي چارو کې داستمرار حالت وجود لري یانې داستمرار حالت دمحرک او غبرګون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، دتړوند موجود او چاپیریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوي دبدن او ذهن داړیکې ترمنځ خاص نظرلري او مسأله په تازه رنګ تربحث لاندې نیسي . د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه دثنویت ، دبدن اونفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خو دهغه د منظمو او ځانګړو حوا دثو په څیر یې له بل څخه نه بېلوي .

دجان دیوي په خیال داحساس اوحرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغه چې په واقعي نړۍ کې دمحرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې ډول دذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ د لومړي ځل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي.

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکتساب یوازې د تجربې له لارې حاصلېدای شي او بس. داسې قبلوي د دیوي په ورېد اثار مکې لیدل کېږي. د دیوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي نه یې خوا ځکه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پرځنګ الي خبرو د هغو زده کړه او په هره زیاتوي او له بلې خوا هغه نه د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي. په همدې خاطر جان دیوي «انسان مخلوق د عادت وايي نه د عقل».

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلا کولای. دا فعالیتونه هدف نه ته ځي وي او پایلې ترې لاسته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه :

ویلیام جیمز[1] یو جامع او پوخ پوه ژوندکې هر وخت په زده کړه ، څیړنه او تتبع بوخت و . دې ۱۸۴۲ کال کې وزیږیداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو .

نوموړی دارواپوهنې لومړی تجربه ځای » د هارورد په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جیمز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده د فلسفې شرحه دوه ځانګړي خصوصیتونه لري . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفې مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دینې عقیدو د ده د مادي فلسفې اړخ تعدیل کړ . همدغو مطالعاتو دی د فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراګماتیسم[2] سېوونکی یې رامنځته کړ .

د ویلیام جیمز د پراګماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي . د دغې فلسفې فرضیه په حقیقت کې د لاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه ،
(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکۍ د ګټې په ترازو سنجوي .
(۴) تجربي او استقرايي طریقه : پازارګاد (:)

ویلیام جیمز د تجربي اروا پوهنې او « ووند » برخلاف احساس او تصور د نفساني حالاتو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منلي .

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوکلیږ خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي : «داګانیز؟ بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي» .

د ویلیام جېمز په عقیده ارواپوه باید په لومړي سر کې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کـــوي او هغه پراخوي» .

ویلیام جېمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي : « ارواپوهنه د نفسي د روانی ژوند علم دی . چې څېنې پدیدې او شرایط څېړي» .
د ویلیام جېمز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن — مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري . د دغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي . او س نو ویلیام جېمز ارواپوهنه د علم الحیات (بیولوژی)، له دریځې ویني او شعور د هغې مرکزي مسئله شمېري خو د شعور په داسې جریان چې د بېلابېلو څخه جلا وي ، قانع نه دی او هغه نه مني . ویلیام جېمز د شعور یا خوداګاهی د جریان په هکله وايي : د شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

لري یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیانه څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تېرېږي په بېرته خپل پخوانی اثر لري ، هغه دلیل چې جېمز یې په دې برخه کې اقامه کوي دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) ، بدني جریان هم نه ممکنه کېږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خوداګاهۍ چې ویلیام جېمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خوداګاهي متوقف کېږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خوداګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خوداګاهۍ جریان متوقف شي ، د هغې نه بیا یو څه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خوداګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او د وړاندې برخې سره وتړي .

د ویلیام جېمز په عقیده د خوداګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خوداګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیسي . (ارواپوهنه ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باور دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده، د وحشیانو، اطفالو، حیواناتو او لیونو ارواپوهنه هم په کې داخل دی .

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او د علمي طریقې پلوی وه. لومړی طریقه چې هغه یادوي « داخلي او باطني» طریقه ده، خو د وونت او تیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه د خطا څخه خالي بلله، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي، نوموړی دا یو دول مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربي ارواپوهنې پلوی نه شو ویلای خو په تجربي طریقه عقیده درلوده. د دې سیستم ارواپوهانو او پلویانو په خپلو څېړنو کې د تجربي طریقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ.

ویلیام جیمز « مقایسوي طریقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په « باطني او تجربي طریقو » کې وکاروله، د ژویو، ماشومانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پایلو تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په ډېرې څېرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ویلیام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی . د دې عقیده لري چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبیعه عالم پورې اړه لري، نه دی . (پیرته اثر ۸۰ - ۷۷)

پنځم څپرکی

د سلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په ۱۹۰۳ کال کې د Ph.D شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه. واټسن یو امریکایي استاد او پوه دی. ده د سلوکي نظریې منځکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او د باطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ. په همدې ډول د عمل د اصالت له ښوونځي سره په هغه ډول چې ویلیام جیمز او د شیکاګو نورو ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و.

واټسن د تارانډیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي.

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څېړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د ارواپوهنې اصلي دندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري. ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

---

(1) Behaviorism. (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربي علوم غوندې ، سلوک ملاک د عمل وي او له عیني طریقو څخه په څېړنه او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د ارواپوهنې له متن څخه وایستل شي . یانې معنه سلوک چې عیني اړخ نه لري د ارواپوهنې اصلي موضوع وګرځي . د عمله مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر ته وهي . واټسن باید د سلوکي ارواپوهنې مخکښ وپېژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداشان د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سازمان په سوزېدونکو (معده) او کنترولوونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه پاتې کیږي چې باید ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي . آیا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه بېخي اخستونکی شي او د تعلیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې وویل شو، سلوکیان « داخلي او نفساني طریقه »، او همدا سې شخص مشخص حال او احساس بې اساسه او ناسم ګڼي . د بېلګې په توګه د وه آشنایان یو بل سره روغبړ وکړي نو داسې یو له بل څخه پوښتي :

السلام علیکم ، څنګه یاست ؟

شکر ، ښه یم ، السلام علیکم .

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارواپوهنې له ارزښتونو خالي دی . دا ځکه چې دا یو ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی . د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سر ته ورسیږي :

السلام علیکم ، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم ، تاسې هم نن ښه او ښه ښکارئ .

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي . دوی خلک په لوړ غږ فکر کوي ، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي . د دوی د تفکر عمده نښې دي دوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي . په کوچنیانو کې ، فکر کول لومړی په لوړ اواز سر ته رسیږي . وروسته چې غټیږي په نجوا او بې غږه کول او په پای کې چې لویږي نو په نامرئي او بې غږه صورت سر ته رسیږي . په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې غږه ښکاري . شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډېر ارزښت ورکوي او د فکري، عقلي شخصیت، اخلاقي تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي. واټسن غواړي وراثت ته چې یو دروني او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود اړخ لري بې ارزښته او بې اهمیته ښه ورکړي. خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي.

واټسن د وروسته او نورو تجربي پوهانو زیاد دارواپوهنې په هکله د «واقعي علم» تر عنوان لاندې پوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د «روح» پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطیٰ وه وپېژندله او نور څه اهمیت نه لري.

واټسن وایي: «چې د سلوک د اصالت پر هغو، پلویانو په نظر ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی». هغه وایي چې اوس د دې وخت رارسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو ځل او د ټل لپاره پرېږدي. او ځان پر دې موضوع و نه غولوي. ولې چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پدیدو، حالاتو څېړنه ده.

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت مکتبونو تر منځ تر یو حده ډېر روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو مکتبونو د پلویانو سره د احساس، ادراک، عاطفي، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی څو د سلوک د اصالت پلویانو نور تعقیبولي سي ونه کړ او داسې مفاهیم لکه شعور، نفساني حالات فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او د هغوی په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انګیزه(۱)، ځواب، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انګیزه هغو داخلي عواملو ته وایي چې د بارونې (برانګیختګی)، او اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک تاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسې نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو ترګزار شاتو وروسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتنې لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي. د بېلګې په توګه زه په لیکنه بوخت یم، حرارت مې لوړ دی او ترودیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶)، داسې داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولي وي لیکلي دي: ما استفاده وکړه... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډېرې پېښې واقع کیږي چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دی، خو اوس ټول داسې

(۱) Motive.

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفيفه او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جريان لري، کوم لاس شي دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راځي خو دا حرکتونه باندې(1) او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني يا داخلي او پټ(2) سلوک اجزاوې دي.

د "پټ" سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعيت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې بايد عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. يانې په اروا پوهنه کې بايد هره مساله په "بالقوه" ډول د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو تر لږې پورې داچې اورګانيزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزيکي وسايلو کېدای شي چې د کتنې او روايت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حيواني اروا پوهنې او کوچنيانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او با ارزښته دي او داسې شو چې واټسن د کوچنيانو په تجربتي اروا پوهنه کې يو بې نظيره او مخکښ پوه و. همداسې چې وونت ويلي وو چې د شعور يا خود اګاهۍ تجزيې پېچلې مسالې دي، بايد هغه په ساده حسونو او احساساتو تجزيه کړو واټسن هم عقيده درلوده چې د سلوک پېچلې او غامضه مساله ده بايد په ساده واحدونو د انګېزې او ځواب يا غبرګون تجزيه شي چې دې د وارو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

ته رفلکس(۱) وايي . همداسې واټسن وايي " غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شوي دي ولې غريزي نوموړي او طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده ، خو په عادت کې فرد نوموړي صفتونه په خپل ژوند او تجربه کې کسب کړي دي .

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو مشخصه طريقې لري ، چې مشاهده يې له دغو طريقو ده . علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايطو له مرستې امکان لري . ازموينه يوه بله عيني طريقه ده چې کېدای شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي . ولې بايد پام وساتل شي چې رواني ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کېږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده . سلوکي او رواني پېښنه ازموينې ، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي . محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي ، ويل کېږي . لکه نور چې سترګه او يا اواز چې غوږ تحريکوي .

ازموينې د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعماليږي په دې برخه کې د واټسن يو بل يې ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل ، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې نيولې . د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونو په دې عقيده بادي

---

(1) Reflex . (2) stimules .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده . یانې د سلوک د اصل د ښوونکي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده وروسته د تمرین له دورې څخه .

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات ، د بدن عکس العمل بولي . د بیلګې په ډول که څوک ووایي « خفه یم » نو دې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غوښې فعالیږي . ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی . د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري .

له پورتني طریقې سربیره د څیړنې یوه ډیره مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس(1) طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او پراختیا ورکړې شویدی .

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې زیږنه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یې ډول زده کړونکي عکس العملونه دي .

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي . چې هغه عبارت دي له : ویرې ، غضب او مینه .

همدا شان واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دي او هغه د فرد د ځوابونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل ځرګندیږي . خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې لمله

(1) Conditioned Reflex.

(ĉ) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په هغې ډېر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلات ، غدې غوښې ، وینې او هډوکي ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . ډېر لږ یې وېره ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمېري .

۳- په دې ښوونځي کې انسانۍ چارو او صداوې ژړانیو او عملي ودې ته خاصه پاملرنه کیږي

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړې د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اساني سره پیداکیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د اروا پوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي . او پر ځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګېزه ، ځواب ، زده کړه او عادتونه کارول شي . دواټسن په اصطلاح انګېزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- دا رواپوهنې اصلاً باید په عیني اطلاعاتو استواره وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په ځای منځګړي تل سره، څه ضد او نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړه مجرده وي له منځه ځي.

سلوکي اروا پوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل ونه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیسټمونو تمپلونه وګرځوي. ځکه چې د سلوکیانو د پاره بیا نو یې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت وایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز دا دنده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربط یې ټینګه کړي. په دې ترتیب حسي سیسټم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي بې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په هیڅ ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب. ف. سکینر[1] (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په لیوهنان ګرګټ کې وزیږید او په ۱۹۳۱ کال کې یې خپله دوکتورا په اروا پوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(1) Burrhus Frednic skinner.

څخه واخست.

سکینر په خپله علمي تجربو کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پیژني نو ځکه د غې طریقې ارنظریې ته د سکینر وسیله یې سلوک هم ویل کیږي داول سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارندایک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظریې یوه نوې څانګه ده.

تارندایک سلوک ارتباطي، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مرسته بللي. اما څیړنې یې د انسان په برخه کې، ډیره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څیړنې یې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې.

سکینر هم لکه تارندایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرایي طریقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې دنده بیان یې داوه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي ده خپلې څیړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکینر لپاره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري . د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي .

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي . له دې قوانینو څخه خبرتیا ، نه یوازې زموږ علمي اټکل د پیښېدو بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدا ایښت موجبات برابروي ، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو . دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي . نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثره توګه د خپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي .

همدا سې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیادم د سلوک توضیح ، له علمي روش څخه پرته ، خاصه فردي طریقه ایجابوي . د اروا پوهنې متحولین لکه د بل هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي . د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل ، سلوک حسابیږي . یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي . تر څو هغه یا یې چې د محیطي شرایطو مطلب دی منځ ته راوړي .

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره : "" چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چېنلو یې نه شو مجبوروولی، رد وي . دې عقیده لره چې د ارواپوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او یو چېنلوته مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې پر انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکېنر-نیاباسي چې په ارواپوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کېږي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او دلانور اطلاعات تر لاسه کولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څنګه واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکې زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غوړې پېښه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مرثر دي. د دې علتونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي خو د داسې پېښتې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکينر ځواب دا دی چې داسې سلوک نه بايد د هغو جبري ونکړو اجزاوو د محيطي تجربې او طبيعي جبر په اساس تحليل او وڅيړو . (پارسا ۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکينر له نظره :

د سکينر اروا پوهنه د طبيعي جبر (۱) پر بنسټ استواره ده . د هغه په عقيده د انسان د سلوک علمي توصيف د قضيې يو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضيې بل اړخ دی ، دا دواړه ځانګړي بحثونه ايجابوي .

د بنيادم د بني آدم ، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي . په علمي جبر کې هره پېښه يو علت لري او دا يوازې هغه ډول سلوک دی چې کيدای شي څرګند شي .

سکينر په ټاکيد سره وايي هغه جبر چې د ماشين په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي . نن ورځ ماشينونه داسې جوړ شوي دي چې په يو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري . له دې نه دا چې انسان ماشين د ځان په شکل جوړ کړی دی . علمي جبر د دې واقعيت ښکارندوی دی . چې چاپېريال لا د هغه موجد په بدلون او جوړښت کې چې هغه خپل چاپېريال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري .

د سکينر په عقيده د پوه ، عالم ، نکه بل هر وګړي غونډې محصول د ځانګړي تاريخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډېر مهم او کارنده نقش يا رول په غاړه يا ضمه لري . خو په دې څرګند حقيقت اعتراف

(1) *Naturalistic determinism.*

کوي چې لا پرته او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پرته د پدیدو خط سیر څخه چې طبیعت تعین کړېدی منکاره کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي. نو په دې خاطر پرته د طبیعي چاپېریال جریان او د ژوند په چاپېریال کې د انسان د سلوک توضیح دی.

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونونو د استادی ویاړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبک وکټې په رښتاخینو کې د یادونې وړ مرستې کړېدي. په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د ازمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ، ده وویل، هغه کار چې ازمایښت کوونکی کولای شي دا دی چې له پېښندل شویو انګېزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګېزو په مقابل کې یاد داشت کړي. په دې طریقه قوانین چې سلوک د انګېزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي.

سکینر وړاندیز کوي چې انګېزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلـــقي شــــي.

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و. خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګېزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې ځینې مادي بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کړي. مختصات په یو شکل څرګند او منځته راوړي. دا یو شکل معنوي او د

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کېږي.

د سکینر په عقیده تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژی د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره، سر و کار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربېره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوی. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیداکړي. په بل عبارت د ازمایښتونکی ټول کار دا دی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازمونکي له خوا کنټرولیږي او په یوه خبره کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو دې ځای ته د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایی د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ځواب تړلی واحدونه په مغزکې داخل شي. نوی مطلب، مغزنوي او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی چې نن ورځ د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی.

دې نوي انمایښت، مغزظاهري خلا چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تاړنډايک د فرضیې د ازمایښ واشتباه، ترمنځ وجود درلود ډکه کړه او ډ داسې یوه پله، حکم لري چې مغزه دواړه سره تړي او یا پیوندوي،

د دې جعبې په وسیله نده کړه اسانه او د یوه چټکه وي خو هیرول[1]، یولن او بطي رفلکس دی.

له مغزه تاریخ څخه را په دیخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونه پورې چې په مختلفو شرایطو کې سرته رسیږي تړلې دي.

دې دولازمایښتونوسکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل[2] رفلکسونه په ځواب ورکوونکو[3] او عمل کوونکو رفلکسونو ووېشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو دار ګانیزم له ځوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیرارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) operants.

ورد، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلري خو د ازمونکي له نظره معلومه

انګېزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انګېزه نه کاروي او هغه نه مشاهده کېږي

پدې ځای کې انګېزه د ازمونکي له کنټرول نه بهر وي. په همدې خاطر د تجزيې

متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ازمونکي کار یوازې د A له متحولو

سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پيروي کوي.

بېلګه دا چې ازمونکي، انګېزې منځته راوړي، کله چې مونږ غواړو

هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګېزې

چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپورته کېږي، حیوان ته ښکاره کوي چې

په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکې انګېزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي

چې ووایو، هغه وخت چې مونږ وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار

ورکولو ته راوباسي. خو سکینر زیار باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې

له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او -

حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وايي چې د ځواب

یانې په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا -

ځواب، د هغو انګېزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپورته

شوی، رهنمايي او هدايت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نغښتی

نه دی، خو د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور له دې کبله د وسیلې(۱) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کوونکی رفلکس د غذا په برابرولو تماميږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه توليدوي . څو چې د ځان منځ ته يې برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کړو .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړېږي او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کيدو او صیریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او صیریدل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک پېژندنې اساسي موضوع ده .

سکینر دا تابیا او قصد نه درلود چې لمپله او وابهنه یوازې موږک او جعبې ته محدود کړي ، که څه هم هغه داروش د کار د څیړنې لپاره اصلي او ممتازه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د گشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر[۱] په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د وورتز بورگ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څېړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[۲] د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وگرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو نورو ملگرو په مرسته چې کافکا[۳] او کوهلر[۴] نومیدل علمي څېړنې سرته ورسولې او د گشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کیښود.

د گشتالت څرنگوالی او ارزښت:

د گشتالت اصطلاح په الماني کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رښتې اصلي عنوان دی. پیژندل شوی او د کلي سازمان تصور ته هم گشتالت وایي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شی یا وضعه د هغې د اجزاوو له کبله په سنه صورت درک او وپیژنو، نوی فکر نه دی. دا پوول فکر او نظریه

---

(1) Max werthheimer

(2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka

(4) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې ډېرو فیلسوفانو او، متکلمینو د هغه وخت د نړۍ او کائیناتو د څېړنې او پېژندنې لپاره بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته په ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزوو ټکو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځینې داسې متکلمین هم وو چې د عالم د نړۍ درک او پېژندنه یې یوازې د هغو د اجزاوو او جزوو او عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړۍ ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي متکلمان او دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د ښوونځي متکلمان ووایو.

په فلسفه پوهنه کې د ورتعا یو څرګنده د هغه یوه بېلګه د ګشتالت په شکله قاطع او صریح نظر څرګند کې. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده و چې مادي او نفساني او رواني جهان په اصل کې یو دی خو اروا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او تر څېړنې لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس وایه. د مثال په توګه څرګند درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شباهت د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز[1] (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماخ د افکارو په څکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په ادراک کې داسې ځانګړې نښې ګډېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوصاف څخه اوچت او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیات باسي چې مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم ور وبخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی مبنوونځی په المان کې د ګشتالتي کیفیت[2] تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروا پوهنې علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې ډیر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پدیده دي چې د ماناداره سلوک سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فاي د پدیدې په وسیله په ښه توګه پیدا کول شو.

د فاي پدیده یا د ادراک حرکت:

څرنګه چې د دې څېړنې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت مبنوونځي د ورتهایم په علمي ازمایښتونو تحقق وموند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سر ته ورساوه. دا ازمایښت د ګشتالت د ډیرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایم د مهمو ازمایښتونو څخه یې د فاي پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه او ښه صورت درک کیږي؛ ورتهایم په دې تجربه کې د پروژکتور په

(1) Christian von Ehrenfels. (2) Gestaltqualität.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلې په تنظيم سره پر عمود او پر منحني خط د سپينې پردې باندې مخ اچوه يا يې منعکس کاوه. د انمايښت په پايله کې څه ويل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو لپاره له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه ډيره وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي. خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږ وه دواړه خطونه په يوه لحظه يا يې همزمان د پردې پر مخ ليدل کېږي. او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځای څخه څرخېږي او منحني معلومېږي. څرګنده شوه چې د رڼا د حرکت د فای پديده له دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شوې ده. دا پديده په زړه پورې انمايښتونو او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ وګرځېد. له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معلول د يو شمېر فلمونو دي چې هر يو يې د يوه حرکت خاصه برخه ښکاره کوي. څنګه چې فلمونه په يوه معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت ويني يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي.

د فای پديده په نورو انمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو. د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سره د تيارو، او رڼا ښانه شي بيا د دې رڼا نقطې په ډول ليدل کېږي. همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که خپله سبا به ګوته د ۲ سانتي مترو په فاصله د خپلې څنګه لرې ونیسو او
خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته
حرکت کوي . په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. دا
او داسې نورې ډېرې بیلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د اسټالي
د محرکت ـ ځواب په ارواپوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په ارواپوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت پښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه
وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه
او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمینې[2]
(ځمکې) سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د بنه تجسم او ښه ښکارېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په ښه میدان او منظره کې تنظیم او
رسموي. کافکا یو د ګشتالت د ارواپوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري
چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو
کې ټاکونکی رول او تاثیر لري.

د ګشتالت ارواپوهنه دې دوو عواملو یا نې تصویر او زمینې ته
ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول
ګڼي . په کلي توګه زمینه ټول هغه شیزونه دي چې د شخص مادي او
محسوس چاپېریال جوړوي په بله عبارت زمینه هغه شیان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د ورتهایمر په عقیدهٔ ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانگړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وگړي اشنایي له تجربې او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنگه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که گلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یوه سړي وي چې د گلدان مخامخ دي. او که گلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

د ګشتالت د ښوونځي قوانین

د ګشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په ګشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او تاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(۱) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابېږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شوي دي.

د تعادل یا فراګیرۍ ـ جامعیت، قانون.

د ګشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(۲) قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواېي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته ګۍ خواته میلان لري. د دې قانون پر اساس زموږ حافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته تمایل لري چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده ګي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون(۳) و نمول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په ناهمواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خواته

---

(1) Organization (2) Low of pregnans.

(3) Low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ اړوي . په همدې قیاس ، نا کامه شخص نیاز باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدلته ده له نورو څخه بخښنه غواړي . یا بیا په ازموینه چې نه دي بریالي شوي ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د گشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب گشتالت وایي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون (1) د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نژدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاکلي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نژدې وي د هغو د ترلو احتمال ډیر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نژدیوالي د ټاکلو دستو د ایجاد سبب گرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ټغونه او الفاظ چې نژدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لرې بیا دا خصوصیت نلري .

کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله ډیره وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځ نه جوړیږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځ فاصله لږه او یو بل ته نژدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

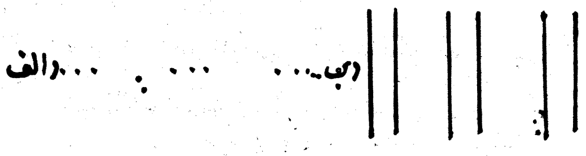

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړ ي .

(1) Low of Proximity.

د ورته والي (مشابهت) قانون:

د مشابهت(۱) په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نورو چې لري، ګلوګروپونه را منځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په مقوي کې حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه شیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي ګڼ شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

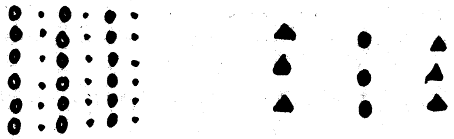

، په دې تصویر کې ، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون:

د پیوستون(۲) په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحو یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره ښایي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. په انسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه کامل کړي. د ساړي په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکړل او یا د نقص له منځه وړل انسان ته خوښئي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کاد یا وضعه د نارضایتي او خوا شینۍ اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون" په قانون کې ، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یو ځای کیدو څخه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمینې دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط ټل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه موندي که څه هم دغو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند وایي چې زده کړه د یوه کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیړنه کې ځوانه نمونې او داریکو کشف او پیداکول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا ماناګانو په څواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نوې ځوانو نظرونو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(1) The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې زده کړه کې يوه کلي قاعده د قياس(1) په دول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له هغه ځنه کسب او درک کيږي .

خو که نمونه يا بيلگه د زده کړې بنسټ وي يانې ادراک او زده کړه د جزځنه کل ته رسيده او يا حاصليده ، نو دې ته استقرائي(2) طريقه وايي .

د گشتالت په شيوه او طريقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک بصيرت او د مسألې حل دی . په دې طريقه کې زيار ايستل کيږي چې مسألې ته د کل په توگه پاملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړيکې يې وپيژني او د موضوع يا مسئله حل کړي . په دې لحاظ بايد په زړورتيا وويل شي چې زده کړه د گشتالت له نظره ادراک ، بصيرت او د مسئلې حل ته ويل ده .

د ادراک اهميت په گشتالت کې :

ادراک يو له هغو موضوعاتو ځنه ده چې د گشتالت ارواپوهنې ځانگړې پاملرنه ورته کړې ده ، او عقيده لري چې زده کړه چې له درک ځنه حاصليږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پيدا کوي چې دا عوامل لکه ؛ پاملرنه ، احساس ، پخوانۍ تجربه او د مانا زمينه ورته برابره کړي . کلي بڼه تل د اجزاوو ځنه ترمخه درک کيږي . د کل د ادراک ځنه وروسته د اجزاوو درک او پيژندنه اسانه کيږي .

د دې ارواپوهانو په نظر ، ډير خلک د هغو شيانو زده کړې سره مينه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابته شوې

---

(1) Deduction (2) Induction.

ده چې په رندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیریږي. دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا (1) د څیړنو د لاسته داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډیر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش:

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډېر بنسټیز نقش او اهمیت په عهده لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو او اهدافو د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیدا کړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملنا پیدا کول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې:

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا د دې دواړو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کیږي.

---

(1). katona.

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیاري) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یو استنباطي عمل دی. خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګندیږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو ګشتالت دا پلویان وایي: دا سم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورت لوین[1] الماني پوه، څیړونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې را پورته شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه[2] د ګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتیز بڼه مطرح کړه[3].

نسبیت یا نسبي اصل دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توګه د احساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي دا عبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې، د تصویر او زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل مومي. په بایله کې نسبیت د فزیکي او عینیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب سره اروانې واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او پیدا ښت څخه دی چې فرد یې له فیوشني څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپېریال یې پېژني او د کارونو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه - هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس، ادراک، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري. د بینش ربښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي.

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پیدا ښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني، فزیکي او اجتماعي چاپېریال څخه حاصلوي په داسې چاپېریال کې خپله فرد او ټول هغه اړونده واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري، شامل دي. نوځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفضا، معرفتي جوړښت د ژبې د ودې، عواطفو، ټولنیزو اړیکو او سلوک په برخه څرګندېږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا[1] یو کلي نمونه د هغو موثرو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اغېز اچوي او د فرد رواني تړه منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېریال په کې داخل دی، مطلب د رواني چاپېریال فزیکي او ټولنیز محیط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نما دي[2] او عملي[3]، وظیفوي، روابط او اړیکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دین اتکل، او امید ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګڼو فصلونو څخه تشکیل شوی ده. دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تیر او راتلونکی لرلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي.

لوین خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) Life space (2) Symbolic (3) functional.

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځند[1] کل (مجموعه) دی، چې د هر یو برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون تولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلې څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جز جوړوي .

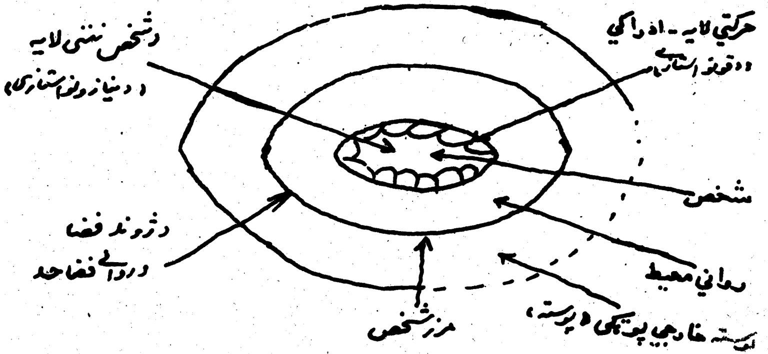

پوره ته جوړ بنت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ورسره وي .

(1) Dynamical.   (2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او دول دول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړې ارزښت لري جوړه شویده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه موتیراواني، د دوستانو کتنه، دول دول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په نوره پوړیکې مثبت ظرفیت او ویره ونکي او بیزار ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي. د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي، فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي یې سته ممکنه ده په لوړنه هندسي شکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یوه رواني پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه جلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر امر او ماداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزيکي چاپيريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی. اما ټولنيز چاپيريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظرونه او ګروهې د يوې ټولنې يا يو ملت شامل دي. که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپيريال د يو ګروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړې توګه د هيڅ يوه له رواني محيط سره ښکاره توپير لري. د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهراً يو ډول ښکاري. ولې د هريوه رواني چاپيريال له يو بل سره توپير لري. په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري. (پارسا ۱۳۷۲ : ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غايب شنيده ای

من در ميان جمع و دلم جای ديگر است.

«سعدی»

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یو وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هرڅه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅیړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د ذهن د اروایي جریانونو پر بحث وڅېړ وچې مبهم شعور، « ناخود آګاه ذهن » پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

---

(1) Psychoanalysis (2) Charcot (3) Janet.

(4) Adler (5) Jung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ازماینتي طریقې یا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه(۱) مناسبه نه ده باید بله طریقه وکارول شي.

فروید عقیده درلوده چې باید د ټولو رواني بې نظمیو او تضاد منبع د شعور په ناخودآګاه برخه کې ویلټل شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحلیل او د مریض د افکارو د تسلسل» له طریقې څخه استفاده کوله. فروید د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتیو د بحث په مکله او یا د هغو تجاربو په مکله چې دوی درلودې، شرمېدل د همدې اصل له مخې فروید جنسي تمایلات چې په کلي توګه، میل خوښي او لذت دي، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فروید دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو یادول، تذکر، اسانه کار نه دی باید ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بیا په خاطر راوړي او له دې طریقه نظم او روحي ارامتیا مجدداً کسب کړي. د تېرو واقعاتو بیا رایادول او د ذهني یا شعور په اګاه یا ناخبانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنټرول او د اروایي بې نظمیو د خلاصون لپاره، ډېره مهمه وسیله ده.

فروید په لاوګي و سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمایلات خاطراتو یا حافظې ته راولي، هغه زیات ایسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د دېرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دی.

فروید په د بې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له تاکلو نښو او علایمو څخه استفاده وکړو، هغه په ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاوو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کوچنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې ارزنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرنۍ نړۍ سره مخ په مخ کېدو او تربیوي اندازې مو پر ځینو وضعو څېړي. خو ډېر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره او آګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو وړو اغېزه اچوي او کمښت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د سلوک د پوهېدلو پاره باید د دې عواملو ، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي . دا عوامل د ځينو تمايلاتو د شاته رهطو له کبله ، د شخصيت په نا اګاه برخه کې فعاليت کوي او د ډېر و غير عادي سلوکونو ، منشأ او منبع ده د شاته و هلو د توضيح لپاره با دانسان د شخصيت جوړښت د فرويډ له نظره مطالعه شي . احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶ .

د دې بحث پايله داده چې د روانکاوې اساسي عمل دادی چې په ناروغ کې امکان د خود آګاهی له ناخوداګاهی څخه منځته راوړي . ځکه چې نهايي علت د ټولو ناحوالو په تنزل د شخصيت کې دی چې له ناخوداګاهی څخه سرچينه اخلي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د ارواپوهنې دریم قوت

د دې ارواپوهنې بنسټ ایښودونکي هر یو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالو مې[3] البورټ[4] او نور دي چې پخپله ډول ډول څېړنو د توانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د ارواپوهنې دریم قوت[5] نومېږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ده او د تاریخ لري چې لرغونې زمانې ته ور رسیږي. خو څو اوان یې په شلمه پېړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا آهو بل وخت څخه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پېژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنا استواره وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي. د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازادانه ، د میل او اختیار له مخې د یوې واحدې ، مجموعې په شکل ، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم » پوره عبارت د هغه ، مقصد په دې هکله څرګند وي. دا کلیت هم د ازادۍ مسوولیت ، واقعیت او قدرت الزام لري .

الپورت ډیر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د « وجود اصالت ،، د انسان د ژوند شرایطو ته مانا او ژوره بیا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې ،، د پرمختګ لپاره لاره برابروي

بشري اروا پوهنه :

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې ،، ته په پاملرنې سره ډیرې ځیرنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف دریځ غوره کې . د دوی په عقیده ،، د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړو ،،

په واقعیت کې هماغسې چې جان ډیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پر ضد قیام وکړ او د هغه زمان د زړه کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې نا توان ، غیر موثر او صرف نمایشي وښود ، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول . او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري تولنه بې روحه او بې معنی کوي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د روحي ټرېوالي ځنګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلیمو نیاوکړي . او همدا سې داپې هم په ګوته کړه چې روانې سلوک ته پاملرنه ، انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي . او دا بنکاره ده چې تجربه او تعاون ، د ټولو او فعال انسان په ټولو چارو او طبیعت دې او پایله یې هم دا ده چې د انسان شخصیت لرتیته او بل څه نه دي . نو ځکه د سلوک طریقو کارول د انسان په هکله ، نارسا ، نامناسب ، خام او سطحي دي . د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک هغه محسوس اړخ مطالعه او څیړي ، چې د متفاوتو شخصیتونو ، پېچلې اړیکې او ټولنیز تیا نه شي مشخصولی .

بشري اروا پوهان تجربتي څیړنې سره مخالف نه دي ، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي ، او وکولای شي په اطمینان سره او ټولو او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي .

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پدیدو ته لکه تجربه ، احساس او ادراک ، مانا او د انسان خلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي . د داسې مسئلو څېړنه نوي فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې :

په بشري اروا پوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی . که د غوښتنو له مداخلې پرته هغه ازاد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پر یښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د هغې مسوولیت یې په خپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اړوا پوهنه افرینښده ګي، هنر دوستي او خپلواکي ته په خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبري سرته ورسیږي او د زده کړې چاپیریال بې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. یوازې همدا طریقې دي چې دافراد و لپاره که ښوونکی وي که زده کوونکی مدیر وي یا مسوول د زیات او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اړوا پوهنې له نظره د یوه پر مختللي اموزښتي نظام نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او پوهاوړ پاملرنکي افراد وروزي او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي ترڅو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون رانه وستل شي. ځکه چې د اموزښتي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ټولنې په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي سکون او تحجر استواره وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پر مختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار د ډېرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نو ځکه یو له زیاتو اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیاوې پوره کړي.

او س نو که غواړو بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. ددې موخې په وسیله یو تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه "۱" وکړي. او دا هم ورته ثابتیږي، چې هر ډول معلوماتو سره څینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو کمال دا دی چې تیروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څېړنې او د نویو معلوماتو ترلاسه کول داسې منه لار ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهتری او ښه والی تضمینوي.

(۱) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

انو کلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ،
شرکت نشر اندیشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ،
۱۹۵۷ ، ایران .
اراسته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بربنیاد نظریه ها ، مو
سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .
سیاسي علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش وپرورش ،
شرکت سهامي طبع ونشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .
ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ،
۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګليسي اخځونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newycurk. MC Graw Hilp. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړې دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیدا ګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د ښو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکټر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور برېښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوړي او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، تایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پتو په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971

E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library